



Lina Petrošienė – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos katedros profesorė, vyriausioji mokslo darbuotoja

Moksliniai interesai: etninė muzika, etnis ir kultūrinis tapatumas, Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos kultūra

El. paštas: lina.petrosiene@ku.lt

Lina Petrošienė – PhD in humanities, professor, senior researcher in the Department of Philology in the Faculty of Social Sciences and Humanities at Klaipėda University

Research interests: ethnic music, ethnic and cultural identity, the culture of Lithuania Minor and Samogitia

E-mail: lina.petrosiene@ku.lt

Lina Petrošienė

Klaipėdos universitetas

LIETUVININKŲ DAINUOJAMOJI TAUTOSAKA KLAIPĖDOS APYLINKĖSE XIX–XX A.

Anotacija

Prūsijos lietuviai, arba lietuvininkai, ir jų dainuojamoji tautosaka nuo ankstyviausių aprašymų ir tyrinėjimų dažniausiai buvo traktuojami kaip visuma. Tačiau Mažosios Lietuvos etnografinis regionas yra didžiulė teritorija, iš šiaurės į pietus nusidriekusi per du šimtus kilometrų. Joje nustatyti du tarpusavyje besiskiriantys lietuvininkų etninės muzikos plotai. Šio straipsnio tikslas – ištirti iki Antrojo pasaulinio karo buvusioje Klaipėdos apskrityje, dabar beveik sutampančioje su Klaipėdos rajonu, gyvavusios tautosakos muzikinius bruožus ir atskleisti jos savitumą visos lietuvininkų dainuojamosios tautosakos kontekste.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: lietuvininkai, dainuojamoji tautosaka, Klaipėdos apylinkės, Mažoji Lietuva.

Abstract

From the earliest descriptions and studies, the Prussian Lithuanians, or Lietuvininkai, and their sung folklore have usually been treated as one unit. However, the ethnographic region of Lithuania Minor is a vast territory stretching over 200 kilometres from north to south. Two distinct areas of ethnic Lietuvininkai music can be identified within it. This article aims to investigate the musical features of the folklore that existed in the Klaipėda district, and to reveal its uniqueness in the context of Lietuvininkai sung folklore.

KEY WORDS: Lietuvininkai (inhabitants of Lithuania Minor), folk songs, Klaipėda district, Lithuania Minor.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v30i0.2454>

Į v a d a s

Prūsijos lietuviai, arba lietuvininkai, ir jų dainuojamoji tautosaka nuo pat pirmųjų aprašymų ir tyrinėjimų dažniausiai buvo traktuojami kaip visuma. Tačiau

Mažosios Lietuvos etnografinis regionas yra didžiulė teritorija, iš šiaurės į pietus nusidriekusi per du šimtus kilometrų. Čia kadaise gyveno keletas baltų genčių, kalbėjusių prūsų, vakarų žemaičių ir vakarų aukštaičių tarmėmis bei patarmėmis. Lietuvininkų dainuojamoji tautosaka taip pat yra nevienalytė. Aiškiai skiriasi šiaurinis ir pietinis lietuvininkų muzikinio dialekto plotai, juose dainuotų dainų melodika, iš dalies ir repertuaras (Petrošienė 2007, 115–121). Įvairuoja ir muzikinio folkloro gyvavimo, fiksavimo ir gaivinimo istorija.

Iki šiol atlikti apibendrinantys Mažosios Lietuvos, kaip ir kitų Lietuvos etnografinių regionų, muzikinių dialektų tyrimai yra vertingi, tačiau turi ir neigiamą pusę: neretai niveliuoja arba palieka dėmesio užribyje svarbius vietinius bruožus. Folkloro tyrėjams ne naujiena, kad gretimuose kaimuose ta pati daina gali būti dainuojama kitaip, o patys dainininkai skirtumą jaučia ir pabrėžia. XIX a. pabaigoje Eduardui Gizevijui, apsilankiusiam lietuvininkų „linų pabengtuvėse“ (linamynio talkoje), merginos sakė: „Kai dabar žinome, jog tu siunti mūsų dainas į Berlyną ir Karaliaučių, tai padainuosime tau jų daugybę; tik gausi tada ilgai rašyti, o ir negalvok, kad jau būsi baigęs: kai nueisi į kitą kaimą, tai gausi vėl iš naujo rašyti, nėra kiekvienoj vietoj yra savo dainų; tiktai melodijos mažne tos pačios“ (Gizevijus 1970, 135–136).

Vis dėlto Mažosios Lietuvos dainų melodijų įvairovė yra gana sunkiai aprėpiama ir sisteminama.

Šio straipsnio *tikslas* – ištirti 1846–1994 m. šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje, iki Antrojo pasaulinio karo buvusioje Klaipėdos apskrityje (Pėteraitis 1997, 24), dabar beveik sutampančioje su Klaipėdos rajonu, užrašytos tautosakos muzikinius bruožus ir atkleisti jos savitumą visos lietuvininkų dainuojamosios tautosakos kontekste. *Tyrimo objektas* – minėtame plote fiksuotos 166-ios lietuvininkų dainos ir jų melodijos. Jos sudaro 24 procentus iš šiuo metu žinomų 690-ies Mažojoje Lietuvoje užrašytų melodijų, laikomų lietuvininkų etnine muzika.

Uždaviniai: 1) aptarti dainų melodikos užrašinėjimo laikotarpius ir su tyrimo objektu susijusias asmenybes bei institucijas; 2) išanalizuoti dainų melodikos bruožus, juos palyginti su anksčiau atliktais apibendrintais lietuvininkų etninės muzikos tyrimų rezultatais.

Taikyti lyginamasis, interpretacinis ir struktūrinės analizės *metodai*. Klaipėdos apylinkių dainų melodijų lyginimas vyksta keletu lygmenų. Laikomasi nuostatos, kad folklorinę dainą sudaro teksto ir melodijos vienovė, todėl pirmiausia pasitelkiamas „Lietuvių liaudies dainų katalogas“ (LLDK 1972–1982) ir tiriamos dainos grupuojamos pagal poetinių tekstų nulemtus žanrus ir tipus. Tada skirstomos į grupes pagal tai, kuriuo medžiagos rinkimo laikotarpiu jos buvo užrašytos. Susidaro trys dainų grupės: 1) tik XIX a. užrašytos dainų melodijos (11 %); 2) melodijų variantai, užrašyti ir XIX, ir XX amžiais (37 %); 3) tik XX a. užra-

šytos dainų melodijos (52 %). Šių grupių melodijos skirstomos į turinčias muzikinių variantų visoje Mažojoje Lietuvoje ir neturinčias. Gauti duomenys analizuojami ir interpretuojami. Minėtų grupių analizė leidžia įvertinti kokybinius ir kiekybinius melodikos parametrus, variantiškumą, stabilumą ir unikalumą. Melodijų struktūrinė analizė padeda išryškinti melodijų sandaros ypatybes, kurios atskleidžia tiriamojo ploto savitumą.

2011–2012 m. buvo atliktas Šilutės apylinkių lietuvininkų dainų tyrimas (Petrošienė 2011, 163–183; 2012, 342–356). Šis darbas yra tąsa sumanymo į lietuvininkų etninę muziką pažvelgti nuodugniau. Nauja yra tai, kad Klaipėdos krašto šiaurinėje dalyje užrašytos melodijos kaip atskiras ir vientisas tyrimo objektas iki šiol analizuotos nebuvo. Tačiau XX a. žymiausiems lietuvininkų dainininkams, kurių dauguma yra iš Klaipėdos apylinkių, dėmesio skirta nemažai (LŽ 1995; Bį 1997; Eit mergeli pajūriais 2006; Rs 1992; Petrošienė 2000, 2001, 2007; KKD 2017).

Dainų melodijų rinkimo laikotarpiai, asmenybės, institucijos

Ankstesniuose autorės tyrimuose nustatyta, kad Mažosios Lietuvos folkloro fiksavimas, sklaida, gyvybingumas ir prestižas yra glaudžiai susiję su kultūros ir švietimo centrais, juose dirbusiomis asmenybėmis¹, istoriniais įvykiais, geopolitinėmis slinktimis ir pan. Retrospektyvoje išryškėjo du trys kiekybiškai ir kokybiškai netolygūs domėjimosi folkloru laikotarpiai: nuo pirmųjų užrašymų ir publikacijų XVIII a. iki Pirmojo pasaulinio karo XX a., tarpukaris tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų ir laikotarpis nuo Antrojo pasaulinio karo iki šių dienų.

Šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje, kuri buvo Prūsijos / Vokietijos valstybės periferija, dainuojamoji tautosaka, lyginant su piečiau esančia Karaliaučiaus apskritimi, pradėta rinkti beveik šimtmečiu vėliau. Pirmoji melodija Priekulėje užrašyta 1846 m., tačiau gausesnių užrašymų pasirodė XIX a. 8–9-uoju dešimtmečiais, o paskui kurį laiką buvo nutrūkę. Tiriamoje teritorijoje nustatyti tik du pilnų (teksto ir melodijos) dainų užrašinėjimo laikotarpiai: 1846–1887 m. ir 1949–1994 m. Juos skyrė net 62-eri metai, į kuriuos įeina ir vadinamasis tarpukario laikotarpis, kai į Mažąją Lietuvą kryo ypatingas Lietuvos folkloristų dėmesys. Tačiau tuo metu Klaipėdos apskrityje melodijų užrašyta nebuvo. Tuo

¹ Iki XX a. pradžios tokie centrai Mažojoje Lietuvoje buvo Karaliaučiaus universitetas, Tilžės gimnazija, Tilžės lietuvių literatūrinė draugija. Ilgainiui Klaipėdos krašte kultūrinės traukos centrais tapo Klaipėda, Šilutė, ilgą laiką Rytų Prūsijos provincijoje buvusios periferinės Karaliaučiaus apygardos Klaipėdos (*Memel*) ir Šilutės (*Heydekrug*) apskritys (Petrošienė 2011, 164).

pačiu metu užrašyta bei publikuota dainų tekstų gausa² ir žinomų melodijų palyginimas rodo, kad folklorinė dainuojamoji tradicija gyvavo ir iki XX a. antrosios pusės vidurio išliko menkai pakitusi.

Per pirmąjį laikotarpį (1846–1887 m.) Klaipėdos apylinkėse buvo užrašytos 42 melodijos. Pirmąją melodiją 1846 m. Priekulėje užrašė Eduardas Gizevijus ir 39-ias melodijas 1879–1887 m. surinko Adalbertas Bezenbergeris. Dar pora dainų, datuojamų 1886 m., priklauso Viliui Kučiui.

Eduardas Karolis Samuelis Gizevijus (Gisevius) (1798–1880) – etnografas, vertėjas ir Tilžės gimnazijos mokytojas (1925–1874), 1846 m. pirmasis joje pradėjęs dėstyti lietuvių kalbą. Įgimti ir vaikystėje išugdę gabumai muzikai, daili³ ir asmeninės savybės⁴ praverė jam ne tik profesinėje veikloje⁵, bet ir leido skleisti gyvenimo aistrą – etnografijos ir tautosakos rinkimui. Siekdamas savo tikslų, Gizevijus apdairiai išnaudojo Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo IV susižavėjimą lietuviškomis dainomis ir pageidavimą jas surinkti. Jis parašė karaliui laišką, kuriame išdėstė savo prašymą išsaugoti lietuvių kalbą, dėstyti ją mokyklose. Taip pat pridėjo savo surinktų dainų, kurioms pagal to laiko madą pritaikė fortepijono akompanimentą, tyrinėjimą, etnografinių daiktų piešinių ir net keletą eksponatų, piliakalnių aprašymų, legendų. Gizevijaus laiškas padarė įspūdį karaliui ir jam buvo skirta 300 talerių bei metai atostogų, per kurias sudaryta galimybė keliauti po Lietuvos provinciją ir išmokti lietuvių kalbą. Todėl jis ir buvo paskirtas lietuvių kalbos mokytoju Tilžės gimnazijoje (Lietuvininkai 1970, 57), Tilžėje 1873 m. suorganizavo pirmąjį Mažojoje Lietuvoje chorą, kuris dainavo Gizevijaus harmonizuotas dainas (Gizevijus).

Įvairūs šaltiniai nurodo, kad Gizevijus Tilžės, Ragainės, Bitėnų ir kt. apylinkėse galėjo būti surinkęs 250–300 lietuviškų dainų (Gizevijus; Sliužinskas 2011, 22). Dalis jų buvo publikuota periodikoje⁶ ir Ch. Bartscho „Dainų balsuose“⁷.

² Ypač lietuvininkų tautosaka rūpinosi Tautosakos archyvo vadovas dr. Jonas Balys. Iki Antrojo pasaulinio karo net trijuose „Tautosakos darbų“ žurnalo numeriuose publikuota lietuvininkų tautosaka (TD III 1937; TD V 1938; TD VII 1940), bet melodijų Klaipėdos apylinkėse tuo metu nebuvo užrašyta.

³ Gizevijaus pamotė, pati išsilavinimą gavusi Prancūzijoje, vaikams samdė geriausias muzikos ir dailės namų mokytojas (Sliužinskas 2011, 21).

⁴ Gizevijų pažinoję amžininkai jį prisimena buvus judrų ir gyvą žmogų, labai mylėjusį lietuvius ir jų kultūrą. Dėl jo muzikinių gebėjimų įtakingų asmenų žmonos pobūviuose prašydavusios padainuoti ir fortepijonu paskambinti lietuviškų dainų (Gizevijus 1970, 56).

⁵ Gizevijus, mokytojaudamas Tilžės gimnazijoje, vedė dainavimo pamokas, parengė vietos bendruomenėje pasisekimo sulaukusių oratorijų, giedotų bažnyčioje pamaldų metu (Gizevijus 1970, 47).

⁶ Aštuoniolika lietuviškų dainų tekstų, išverstų į vokiečių kalbą, 1846 m. buvo paskelbta žurnale „Neue Preussische Provinzial-Blätter“ („Prūsijos provincijos naujasis laikraštis“) (1846–1864). Šių dainų melodijas leidėjai ketino publikuoti vėliau, tačiau to nebuvo padaryta. 1850 m. tame pačiame žurnale skelbti 23-ųjų Gizevijaus užrašytų dainų tekstai.

⁷ „Dainų balsuose“ yra devynios Gizevijui priskiriamos dainos su melodijomis, iš jų aštuonios melodijos 1886 m. buvo publikuotos pirmą kartą.

Po Gizevijaus mirties jo palikimas buvo perduotas Tilžės Lietuvių literatūros draugijai (*Litauische literarische Gesellschaft*). Šios draugijos bibliotekininkas ir valdybos narys 1881–1890 m. buvo kitas žymus lietuviško muzikinio folkloro rinkėjas *Christianas Bartschas* (*Christian Bartsch, Kristianas Barčas*). Jis sudarė lietuvių liaudies dainų rinkinį „Dainų balsai“, kuriame rašė, kad tarp Gizevijaus raštų rado tik aštuonias mišriam chorui harmonizuotas lietuviškas dainas, o jų melodijos pirmą kartą publikuotos šiame rinkinyje. Gizevijaus rankraščiuose buvo nurodyta tiksli melodijų užrašymo vieta, 1846-uosius užrašymo metus Bartschas pridėjo savo nuožiūra (BDB 2000, 37⁸).

Šios aplinkybės padeda geriau suprasti ir šiam tyrimui aktualios Gizevijaus Klaipėdos apskrityje užrašytos meilės dainos (M 436)⁹ „Eina bernytis“ (BDB 41) melodiją. Ji skamba gana sentimentaliai, yra įdomi dermės požiūriu. Pradedama harmoninėje a-moll tonacijoje, nukrypsta į mažorinę G-dur ir pabaigoje grįžta į pradinę a-moll. Ar taip šią dainą dainavo lietuvininkai, ar Gizevijus ją harmonizuodamas „padailino“¹⁰, sunku pasakyti, nes kitų šios dainos variantų nėra. Galima pridurti, kad Gizevijus buvo savita ir, regis, gana romantiška asmenybė. Jis gebėjo išreikšti savo meilę lietuviams, o surinktą medžiagą ir savo gyvenimą aprašė, anot Vacio Miliaus, beletristiniu stiliumi (Lietuvinkai 1970, 8).

Con anima

Ei - na ber - ny - tis Per kie - mu - žė - lį, Žiū - ria mer -
gy - tė Pro lan - gu - žė - lį, Ber - nu - ži ma - no!

1 pav. Eina bernytis (BDB 41)

Adalbertas Bezenbergeris (1851–1922) – kalbininkas, etnografas, archeologas, išaugo intelektualioje vidurio Vokietijos miestiečių šeimoje. Jo tėvas buvo Kaselio miesto valdininkas, sėkmingas leidėjas, filologas ir Heseno krašto folkloro gerbėjas. Jis palaikė ryšius su gana žymiais humanitarais, turėjusiais įtakos ir sūnaus pažiūroms bei pasirinkimams. Studijuodamas Getingeno, Miuncheno universitetuose, *Bezenbergeris* sutiko ne vieną profesorių, pastūmėjusį jį ty-

⁸ Šaltinių santrumpos įvairuoja. Kai cituojamos arba nurodomos dainos, naudojama tik dainyno pavadinimo santrumpa ir dainos numeris, pvz., BDB 41. Kai cituojama kita šaltinio informacija, teikiama santrumpa, leidimo metai, puslapis, pvz., BDB 2000, 37.

⁹ Tekste vartojamos santrumpos, nurodančios dainos žanrą, tipą ir numerį „Lietuvių liaudies dainų kataloge“. M – meilės, D – darbo, V – vestuvinės, K – karinės-istorinės dainos.

¹⁰ Mažosios Lietuvos enciklopedijoje drąsiai teigiama, kad Gizevijus „publikuojamus tautosakos kūrinius perkurdavo“ (Gizevijus).

rinėti baltų kalbas ir kultūras (Schmalstieg 1974). Nuo 1874 m. atsidėjo šiai sričiai, 1880 m. pradėjo karjerą Karaliaučiaus universitete ir ilgainiui tapo baltų filologijos, į kurią įtraukė priešistorę ir tautosaką, pradininku (Selle 1955, 213). Bezenbergeris buvo pirmasis 1879–1887 m. Klaipėdos apylinkėse užrašęs gana didelį kiekį lietuviškų dainų melodijų, kurių nemažą dalį beveik po šimtmečio dar dainavo ir XX a. dainininkai. Tokią sėkmę jam užtikrino artima draugystė su Šilutės ir Lėbartų dvarų savininku Hugo Scheu (Hugo Šojus)¹¹. Dalį užrašytų dainų Bezenbergeris paskelbė savo moksliniame darbe „Litauische Forschungen“ (LF 1882). Vėliau užrašytos dainos buvo skelbtos periodikoje, Bartscho sudarytame dainų rinkinyje „Dainų balsai“ ir kt. Jonas Yčas yra apibūdinęs Bezenbergerio santykį su jo tyrimo objektu: į lietuvių tautą jis žvelgė mokslininko lingvisto akimis. Kaip ir daugelis to meto intelektualų, Prūsijos lietuvių kalbą ir kultūrą laikė nykstančia. Su lietuviais Bezenbergeris bendravo ir elgėsi maloniai ir pagarbiai, tačiau buvo Vokietijos patriotas (Yčas 1924, 59).

Bezenbergerio dėka jo medžiagos rinkimo ir publikavimo metodologija padeda susidaryti kiek išsamesnį vaizdą apie to meto lietuvininkų dainuojamosios tautosakos būklę. Prie „Litauische Forschungen“ publikuojamų dainų yra pastabos, kuriose nurodoma dainininko pavardė¹² ar kokie nors kiti individą apibūdinantys duomenys: lytis ir amžiaus grupė¹³, etninė kilmė¹⁴ arba dainos gavimo būdas¹⁵. Tarp pateikėjų vyrauja dainininkės moterys.

Prie daugelio dainų yra nurodytos net kelios vietovės, kuriose Bezenbergeris yra girdėjęs konkrečią dainą¹⁶. Tai yra XIX a. dainynuose retai pasitaikanti informacija, rodanti variantiškumą, bet kartu primenantį ir šiuolaikinėje etnologijoje naudojamų statistinių duomenų, geografinio kartografavimo sąlyginumą. Dėl minėtos priežasties kartais gana sunku suprasti, ar publikuojamas poetinis tekstas ir melodija yra padainuoti to paties žmogaus, ar tai yra geriausių tuo metu turėtų variantų pasirinkimas. Pats svarbiausias Bezenbergerio surinktų melodijų bruožas – lyginamuoju būdu nustatytas jų notacijos tikslumas, nepaisant gana paprasto, schematiško užrašymo būdo.

¹¹ Nuo 1873 m. Lėbartų dvarą valdė Mažosios Lietuvos krašto kultūros ir visuomenės veikėjas, Šilutės miesto mecenatas, lietuvių kalbos, tautosakos, archeologijos tyrėjas ir leidėjas, pirmojo muziejaus Klaipėdos krašte steigėjas Hugo Šojus (Hugo Scheu, 1845–1937) (Lėbartų dvaras).

¹² Anute Gerullis iš Metrikviečių prie Jonaičių; Mare Szepat iš Kliošių prie Priekulės (LF 1882, 16, 21 ir kt.).

¹³ Išgirdau iš mergaitės, merginos, moters (LF 1882, 13–14 ir kt.).

¹⁴ Išgirdau iš mergaitės nuo Pakamorių, kuri ten užaugo, bet kurios tėvai kilę iš Rusijos Lietuvos; Iš vokiečių kilmės merginos, augusios tarp lietuvių (LF 1882, 31).

¹⁵ Šią dainą esu skolingas maloniam pranešėjui (raštu) iš Medikių (LF 1882, 34).

¹⁶ Pavyzdžiui, prie dainos „Lėkė volungė“ nurodoma: Mare Szepat iš Kliošių prie Priekulės. Kiek kitaip dainuojant šią dainą aš girdėjau Jonaičiuose ir Medikiuose. Publikuojama melodija dainuojama Medikiuose (LF 1882, 44). „Dainų balsuose“ Bartschas prie šios Bezenbergerio užrašytos dainos (BDB 318) pateikia apibendrinančią nuorodą „Apie Klaipėdą“ (BDB 2000, 559).

Vilius Kučius (1861–1919) – evangelikų liuteronų *precentorius*¹⁷, spaudos darbuotojas, mokytojavęs Derceklių, Melnragės, Karklininkų, Paupulių mokyklose (8 diena). Kučius nuo pat jaunystės rinko lietuvišką tautosaką, ją siuntė Viliui Kalvaičiui, publikavo „Birutės“ draugijos nariams skirtuose kišeninio formato dainynėliuose¹⁸, periodikoje (Kučius). Deja, daugelio dainų skelbti vien tekstai, tik 1886 m. pirmajame ir trečiajame „Aušros“ numeriuose publikuotos dvi melodijos.

Antrasis dainų rinkimo laikotarpis nuo pirmojo skiriasi tuo, kad XX a. antrojoje pusėje suintensyvėjo profesionalių folkloristų, išsilavinusių entuziastų lauko tyrimai, ir užrašymų pagausėjo. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo vietinių gyventojų Klaipėdos krašte drastiškai sumažėjo: žuvo kare, buvo deportuoti į Sibirą, pasitraukė į Vokietiją ir kitas pasaulio šalis. Iš viso 1949–1994 m. iš 10 lietuvininkų (6 moterų ir 4 vyrų) yra užrašytos 124 dainos su melodijomis.

Po Antrojo pasaulinio karo pirmieji lietuvininkų dainų užrašymai priklauso į JAV emigravusiam folkloristui dr. Jonui Baliui. Jis jau 1949 m. vasarą ir rudenį su savo garso įrašymo aparatūra ir „kaspinais“ (magnetinėmis juostomis), kaip pats rašo, „gastroliavo“ po visą lietuviškąją Čikagą. Čia susipažino su išeiviais iš Klaipėdos krašto Gertrūda ir Martynu Lacyčiais (LDA II 1977, xxii–xiii). Iš jų užrašė 44 dainas ir 1958 m. paskelbė 25 dainų tekstus ir 18 melodijų, kurias transkribavo kompozitorius Vladas Jakubėnas (LDA I 1958)¹⁹.

Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo dainų su melodijomis iš šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje gimusių vietinių žmonių užrašė Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (1 pateikėjas, 1955), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (4 pateikėjai, 1959, 1960) ir Klaipėdos universiteto (3 pateikėjai, 1979–1980, 1989, 1994) folkloristai ir dialektologai.

1955 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais vienai savaitei į Kuršių nerijos ir Ventės apylinkes užrašinėti „žvejų ir kolūkiečių liaudies dainų“ buvo atvykusi tuometės Lietuvos valstybinės konservatorijos Liaudies muzikos kabineto laborantė Genovaitė Četkauskaitė su studentais. Jau tuo metu ekspedicijos medžiagos apibūdinime rašoma, kad didesnę gyventojų dalį sudaro iš kitur atsikėlę žmonės. Senųjų gyventojų kuršių čia buvo likę mažai, jie pasirodė užsidarę, nekalbūs, „mėgstą savo religines giesmes, bet mažai žiną svietišku“, todėl jų ir užrašyta nedaug (KTR 6). Tarp tasyk aplankytų juodkrantiškių folkloristai sutiko iš Dovelų kilusį Joną Skrandį, kuris padainavo tris tikras lietuvininkų dainas: „O kaip aš ėjau per žalią girią“, „Aš vis viens žalmierėlis“, „Lėkė volungė“ (KTR 6, 1–3²⁰).

¹⁷ Precentorius (lot. *praecentor* – dainavedys, solistas, dirigentas), protestantų bendruomenės vaikų mokytojas (Precentorius).

¹⁸ „Byrutės dainos“ ir „Ant atsiminimo susiejimo lietuviškos draugystės „Birutės“ (Tilžė, 1886).

¹⁹ Plačiau apie Gertrūdą ir Martyną Lacyčius žr.: KKD 2017, 13–14, 19–20, 28, 30–31.

²⁰ Nurodomi dainų numeriai, rinkinyje puslapiai nesužymėti.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto tyrėjų ekspedicijos 1959–1960 m. Klaipėdos krašte buvo vaisingos: jiems pavyko užfiksuoti vienus vertingiausių XX a. lietuvininkų dainų pavyzdžių. 1959 m. dialektologė Elena Grinaveckienė ir Priekulės kultūros namų muzikantas Algis Jovaišas Dreižiuose aplankė iš Biržininkų kaimo kilusį tautosakos pateikėją Kristupą Reizgį²¹. Tuo metu jis buvo kolūkio bitininkas, gana apsišvietęs žmogus, puikiai mokėjęs vokiečių kalbą ir išlaikęs vietos klaipėdiškių tarmę. Buvo tarnavęs Kaizerio kariuomenėje Berlyne, 1914 m. kariavęs Serbijoje. 1959 m. birželio 20 d. Priekulės r. laikraštis „Lenino keliu“ buvo išspausdinęs dainų „Oi dygo augo“ ir „Spyrė šėiris į kilpelę“ tekstus. Tačiau dainų pateikėjas, kuris ir buvo Reizgys, nesutiko skelbti savo pavardės, nes esąs evangelikas ir jam nepatogu prieš savo parapijiečius pasirodyti su vadinaimomis „nešvankiomis“ dainomis (LTR 3289). Garso įrašuose (LTRF 145–146) skambantis Reizgio balsas yra žemos tesitūros, jis savo dainas rečituoja, todėl esamos melodijų transkripcijos kelia didelę abejonę (Rs 1992, 212–224).

1960 m. kalbininkė Elena Mažiulienė ir tautosakininkė Bronislava Kerbelytė į magnetofono juostą įrašė vertingiausias dabar jau gerai žinomos lietuvininkų dainininkės Marijos Klingerienės dainas (plačiau žr.: KKD 2017, 14–16, 18). Čia tik galima papildyti archyve esančiame tautosakos rinkinyje užrašytais Kerbelytės komentarais, kad Klingerienė gerai suprato dainų vertę ir džiaugėsi, kad jos yra užrašomos. Ji buvo nepaprastai nuoširdi, atrodo daug jaunesnė, negu turėjo metų (tada jai buvo 78-eri), o dainuodama dar atjaunėja, prisimena Vėveriškių kaimo lankas ir savo drauges. Iki ateinant folkloristams tąkart, ji jau buvo pasirošusi: visas dainas susirašiusi į sąsiuvinius (LTR 3426). Gali būti, kad tai yra dar iki Antrojo pasaulinio karo vykusių susitikimų su folkloro rinkėjais patirtis. 1940 m. išleistame „Tautosakos darbu“ 7 tome yra dešimt iš M. Klingerienės 1938 m. užrašytų dainų tekstų ir 1928 m. sūnaus Jono Klingerio užrašyta daina „Oi tu Potsdam, Potsdamėli“ (TD VIII 1940, 52). Šią medžiagą surinko Klaipėdoje mokytojavusio Salio Šemerio mokiniai, Klingerienės dainas užrašė moksleivė G. Pipiraitė (TD VIII 1940, 4–5).

Dabartinio Klaipėdos universiteto Tautosakos archyvo pažiba – Anos Mažeivos dainos, kurios yra publikuotos ir ne kartą aptartos (Bj 1997; LŽ 1995; Eit mergeli pajūriais 2006; KKD 2017). 1979–1980 m. Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetų kalbininkai Audronė Jakulienė-Kaukienė ir Jonas Bukantis šią dainininkę surado pradėję rengti tautosakines–dialektologines ekspedicijas Klaipėdos krašte. Vėliau jų studentams pavyko užrašyti jau tik vieną kitą lietuvininkų dainą.

²¹ Kristupo Reizgio dainos yra publikuotos monografijoje „Rusnė“ (1992) ir buvo įtrauktos į Šilutės apylinkių dainų tyrimą (Petrošienė 2012). Vis dėlto Reizgio gimimo vieta yra Klaipėdos rajono ribose.

**Dainų užrašymo vietovės (XIX a.),
dainininkų gimimo vietovės (XX a.) ir melodijų skaičius**

	XIX a. dainų užrašymo vietovės	Melodijų vnt.	XX a. dainininkų gimimo vietovės	Melodijų vnt.
1			Biržininkai	8
2			Bumbulvietė ²²	2
3	Dargužiai	1		
4			Dovilai	3
5			Dreverna	2
6			Gelžiniai	1
7			Giruliai	58
8			Jankaičiai ²³	16
9			Karklė	31
10	Kiščiai ²⁴	2		
11	Klaipėda ir jos apylinkės ²⁵	14	Klaipėda	2
12	Kretingalė	1		
13	Lėbartai	8		
14	Medikiai	4		
15	Pakamoriai	1		
16	Pozingiai	2		
17	Priekulė	4		
18	Rusiniai	2		
19	Stonaičiai	1		
20	Svencelė	2		1
	Iš viso	42	Iš viso	124

Iš viso: 166 lietuvininkų dainos su melodijomis

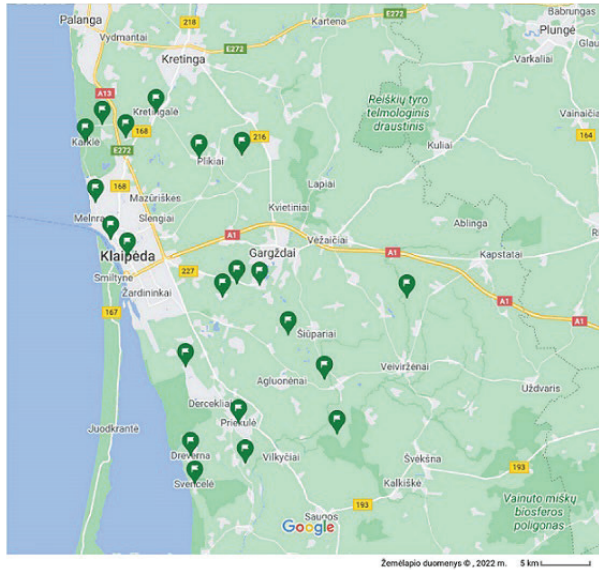
Dainų melodijų užrašymo laikotarpiai Klaipėdos apylinkėse kiekybiškai ir kokybiškai yra skirtingi. Pirmuoju laikotarpiu inspiracija sklido iš Karaliaučiaus universiteto ir su juo susijusio žymaus kalbininko A. Bezenbergerio. Nors surinktoji medžiaga santykinai negausi, bet kokybiška ir labai vertinga. Antruoju laikotarpiu medžiagos surinkta gerokai daugiau, ji įvairesnė, fiksuota ir techninėmis garso įrašymo priemonėmis. Folkloristikos mokslas jau buvo tapęs sa-

²² Buvęs Klaipėdos miesto priemiestis (vok. *Bommelsvitte*), dabar Vitės kvartalas Klaipėdoje (Pėteraitis 1997, 91–92).

²³ Buvęs kaimas (vok. *Jankeiten*) Klaipėdos rajono savivaldybėje, 1 km. į šiaurę nuo Kopūstų (ELIP; Pėteraitis 1997, 153).

²⁴ Galtai (dabar Galčiai) prie Dovilų, vok. *Kischken Gerge* (Pėteraitis 1997, 187).

²⁵ A. Bezenbergerio veikalė prie publikuojamų dainų yra komentarai, kuriuose jis rašo, kad kai kurias dainas girdėjęs keliose Klaipėdos krašto ar net už Nemuno esančiose vietovėse. Ch. Bartschas, publikuodamas tokias dainas, vienos vietovės nenurodė. Todėl į šią grupę įeina dainos, kurių variantai buvo dainuojami Lėbartuose, Kliošiuose, Medikiuose.



1 žemėlapis. Lietuvinių dainų melodijų
užrašymo vietovių žemėlapis, sud. L. Petrošienė

varankiška mokslo kryptimi, kurioje dirbo įvairių Lietuvos mokslo ir studijų institucijų tautosakininkai ir dialektologai.

Muzikiniai melodijų bruožai, dainų žanrai

Formalieji tiriamų melodijų bruožai iš esmės atitinka visos lietuvininkų etninės muzikos bruožus. Klaipėdos apylinkėse užrašytos melodijos taip pat yra monofoninio ir homofoninio stiliaus, bet čia pastarųjų dar daugiau negu pietinėje Mažosios Lietuvos dalyje. Tikėtina, kad tai lėmė keletas veiksnių: sąveika su žemaičių bei vokiečių folkloru, su populiariąja pasaulietine muzika ir etninės muzikos „mažoriškėjimas“, kuris pastebimas net ir Dzūkijoje bei Suvalkijoje – ten, kur anksčiau būta didesnio minorinio pobūdžio dermių sluoksnio. Nepaisant to, daugiabalsio dainavimo atvejų tiriamoje teritorijoje neužrašyta. Net XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje ir patys lietuvininkai, ir kaimynystėje gyvenę žemaičiai pabrėžia, kad lietuvininkų dainos vienbalsės ir giedoti daugiabalsiškai jie nepratę (Petrošienė 2007, 242, 244).

Didelė dalis melodijų yra plataus diapazono, apima oktavą, retkarčiais noną ir decimą (pvz., BDB 97b, 316b; LDA 280; LŽ 91 ir kt.). Tai lemia melodijoje esantys intervalų šuoliai, kartais einantys vienas po kito (BDB 51, 97b, 192, 361, 366), arba netikėtu kvintos ar net oktavos šuoliu pasibaigiančios melodijos

(BDB 213a, 321). Tercijos, kvartos apimties melodijų iš viso nėra, yra vos kelios kvintos apimties melodijos (BDB 41, 174a, 349; Bj 76).

Pirmieji lietuvininkų melodikos tyrėjai, aptardami liaudies dainų charakterį, savo darbuose vartojo ne tik muzikai būdingus terminus – *lėta, liūdna, elegiška*, kas savaime asocijuojasi su minorinio pobūdžio dermėmis (Šešplaukis 1960, 286). Ilgainiui susiformavo stereotipas, kad lietuvininkų dainos yra minorinės. Tačiau atlikta viso žinomo dainų melodijų masyvo analizė atskleidė, kad vyrauja mažorinio pobūdžio melodika (72 %), likusios melodijos yra minorinio pobūdžio (13,6 %) arba kintamųjų (14,4 %) dermių²⁶ (Petrošienė 2007, 262). Šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje mažorinio pobūdžio melodijos sudaro dar didesnę dalį ir siekia net 80 %, minoras sudaro tik 5,4 %, kintamosios dermės – 14,6 %. Akivaizdu, kad čia vyrauja mažoras, nors dažna mažorinio pobūdžio dermės daina skamba gana elegišškai.

Metroritminė struktūra įvairuoja, bet vyrauja lygaus metro melodijos, sudarančios 74 % tiriamų melodijų. Tarp jų yra kiek daugiau trijų dalių metro ($3/4$, $3/8$, $6/8$, $9/8$) melodijų – 54 %, o 46 % melodijų yra dviejų–keturių dalių metro ($2/4$, $4/4$, $2/2$, $4/8$). Kintamojo metro melodijos sudaro 26 %, metro kaitos kombinacijos yra labai įvairios. Išryškėjo keletas dažnesnių – $3/4 \leftrightarrow 2/4$ yra vyraujanti ir sudaro 37 %; $3/8 \leftrightarrow 5/8$ metroritminės sandaros melodijų yra 9 %; $3/8 \leftrightarrow 2/8$ sudaro 7 %. Tačiau būtina pasakyti, kad dainų užrašytojai, transkribuotojai, redaktoriai tos pačios melodijos metroritminę struktūrą neretai suvokė ir užrašė skirtingai (plg. M. Klingerienės dainą „Oi tamsi, oi tamsi“: Bj 33, LŽ 105 užrašyta $3/8$ metre, ta pati daina ir tas pats garso įrašas LLD II 76 užrašytas $3/8$, $5/8$ metre. Iš keleto transkripcijų variantų rinkausi savo transkribuotus pavyzdžius). Todėl metroritminę struktūrą apibūdinantys skaičiai yra sąlyginiai. Jie gali kisti kintamojo metro melodijų naudai.

Klaipėdos apylinkių dainų žanrų įvairovė nėra didelė ir kuo nors ypač besiskirianti nuo visoje Mažojoje Lietuvoje paplitusių dainų žanrų. XIX a. Gizevijus, pabuvojęs lietuvininkų vestuvėse, rašė: „Iki pat nakties vėlumos truko šis tikras nacionalinis pasilinksminimas, ir kadangi nebuvo šokių, tai pasiekė tokią laipsnį, jog aš tariausi esąs ne vestuvėse, bet dainų šventėje“ (Gizevijus 1970, 157).

Klaipėdos apylinkėse taip pat būta dainingų vestuvių, nes beveik pusę (46 %) visų dainų repertuaro sudaro vestuvinės dainos. Prie jų šliejasi artimos meilės

²⁶ Teikiami skaičiai nėra absoliučiai tikslūs, nes dermių identifikavimas susijęs su metodikos pasirinkimu, melodijų užrašymo niuansais ir kt. Tarp kintamųjų dermių gali būti tokių melodijų, kurios yra išties mažorinio arba minorinio pobūdžio, keičiasi tik toninės atramos (nukrypimai į kitą tonaciją). Nustatytas proporcijas reikėtų traktuoti kaip vyraujančias tendencijas.

²⁷ Ženklas \leftrightarrow reiškia, kad metrai gali keistis vietomis. Vis dėlto $3/4 \leftrightarrow 2/4$ ir $2/4 \leftrightarrow 3/4$ yra ne tas pat, ir traktuojant, kad tai yra kitokios metroritminės struktūros dainos, reikėtų konstatuoti, kad nėra jokios vyraujančios kintamojo metro melodijų grupės.

(6 %), jaunimo (2 %), šeimos (4 %) ir vėlyvosios literatūrinės kilmės (4 %) dainos. Ryškios karinių-istorinių (15 %) ir darbo (13 %) dainų grupės. Yra viena kita vaikų (2 %), gamtos (1 %), humoristinė (3 %) ir keletas aiškios žanrinės priklausomybės neturinčių (3 %) dainų. Ypatingo dėmesio visų lietuvių dainuojamojoje tautosakoje nusipelnė žvejų dainos. Tarp XIX a. Klaipėdos apylinkėse užrašytųjų yra tik vienintelė žvejų daina – populiarioji „Aug kiemele osele“ (D 1572), kurią užrašė Bezenbergeris, o labai panašių variantų padainavo Marija Klingerienė (Bj 10), Gertrūda Lacytienė (LDA 415), Ana Mažeiva (Bj 69).

Lyginamoji dainų melodijų analizė

Klaipėdos apylinkių dainų melodijos yra parankiausia medžiaga lyginamajai lietuvininkų etninės muzikos analizei, nes santykinai daug dainų (66 %) turi tiriamajame plote arba visoje Mažojoje Lietuvoje XIX–XX a. padainuotų variantų. Daugiau nei pusę XIX a. Bezenbergerio užrašytų melodijų XX a. dar dainavo Lacytienė, Klingerienė, Mažeiva ir kiti dainininkai. Jų melodijos dažnai stebina panašumu, nors užrašymus skiria 80–100 metų. Tai liudija du dalykus: dainuojamoji tautosaka yra gyvybinga, nepaisant to, koku būdu ji yra perimama ir palaikoma; Bezenbergerio pateikta melodijų notacija, nors ir gana statiška, yra patikima.

Toliau analizuojami konkretūs vyraujantys arba kuo nors išsiskiriantys kiekvienos iš trijų nustatytų dainų grupių melodijų pavyzdžiai.

Pirmąją dainų melodijų grupę (18 vnt./11 %) sudaro **tik XIX a. užrašytos melodijos**. Iš jų 11 melodijų (61 % nuo 18 vnt.) neturi jokių variantų ir Mažosios Lietuvos dainuojamosios tautosakos kontekste yra unikalios. Dainos išliko tik rašytiniu pavidalu, XX a. dainininkai jas pamiršo, o gal drauge su lietuvininkais iškeliavo į kitas šalis ar žemynus. Viena tokių dainų yra anksčiau aptarta „Eina bernytis“ (BDB 41). Kitur Lietuvoje šio dainos tipo nėra.

Dargužiuose Bezenbergeris užrašė unikalį meilės dainą, dainuotą kintamosios dermės melodija „Šis kiemelis kaip dvarelis“ (BDB 191). Jos variantų nėra

Šis kie - me - lis kaip dva - re - lis, Ap - link tek u - pe(lis).

Ten šū - ra - vo mer - gu - žė - lė Lie - pos ki - bi - rė(lius).

2 pav. Šis kiemelis kaip dvarelis (BDB 191)

ne tik Mažojoje, bet ir visoje Lietuvoje. Daina įdomi dermės požiūriu: minorinė melodija, kurioje per aukštinamus 4 ir 6 laipsnius trumpam pasirodo nukrypimų į minorinę dominantės tonaciją. Melodinė linija taip pat savita: į antrąją melodijos dalį pereinama oktavos šuoliu. Kyla mintis, kad tai muzikinio folkloro pavyzdys, turėjęs kontaktą su profesionaliaja muzika.

Apie vestuvinę dainą „Visi berneliai po akių“ (BDB 192) galima pasakyti beveik tą patį kaip ir apie „Šis kiemelis kaip dvarelis“ – ji yra unikali visos Lietuvos dainuojamosios tautosakos kontekste. Mažorinio pobūdžio melodija taip pat atrodo patyrusi profesionaliosios muzikos įtaką. Bezenbergeris pažymi, kad ši daina plačiai dainuojama „Memelchen“ (LF 1882, 22) – Klaipėdužėje, taip vokiškai mažybine forma buvo vadinama Klaipėda.

Šioje grupėje yra keletas neturinčių variantų dainų, kurios yra unikalios ne dėl savo senumo ar kitų vertingųjų savybių. Bezenbergeris nevengė rinkti humoristinių dainų. Tikriausiai todėl, kad jis buvo pasaulietis, pateikėjai jam drįso siųsti tekstus ar dainuoti lengvesnio turinio daineles. Nors pats Bezenbergeris publikavo ne viską, ką buvo užrašęs, tačiau Bartschas, matyt, turėjęs jo medžiagą, „Dainų balsų“ skyriuje „Gėrimas, juokai ir žaidimai“ tarp kitų dainų įdėjo ir kontaminuotą vestuvininkų apdainavimo ir girtuoklių dainą „Svotai svotai“ (BDB 341), kurioje yra obsceniškų elementų²⁸. Ties padorumo riba balansuojantis turinys ir tokių dainų improvizacinė prigimtis lėmė tai, kad jos dažniausiai neturi užrašytų nei ankstyvesnių, nei vėlyvesnių variantų. Šios dainos mažorinė melodija yra homofoninės prigimties, juda tonikos, subdominantės trigarsiais. Tokio tipo melodijų galima rasti ir kituose Lietuvos regionuose.



– Svo - tai svo - tai, Bal-ti tri - ny - čiai, Siū - lės siū - lės Pūs-tai rau do(nos).

3 pav. Svotai svotai (BDB 341)

Tonikos trigarsiu pradėdama ir, sprendžiant iš vartojamo asmenvardžio, su kaimynystėje gyvenusiais žemaičiais gali būti susijusi Bezenbergerio užrašyta kita humoristinė daina „Ui Jusele Jusepėle“ (BDB 143).

Atskiro dėmesio nusipelnė Svencelėje Bezenbergerio užrašytos dainos, kurios rodo didesnę artimumą su šilutiškių, ypač rusniškių dainomis. Minėtina šiai grupei priklausanči vienintelė XIX a. užrašyta vestuvinė piršlybų daina „Ir parbėgo laivelis“ (BDB 197), kurią labai artima melodija padainavo ir rusniškis Augustas Deivelaitis (Bj 4). Kiti šilutiškiai šią dainą dainavo kiek kitokia melodija.

²⁸ Girtuoklis liepia savo pačiai nepriekaištauti ir tylėti: „Štylek, tu kurva, / pati tikroji, / tu ne geresnė, / mane lojoji“ bei grasina: „stuboj po krosnies / kaip laps virpėsi“ (BDB 341).

Bartschas nurodo, kad Bezenbergerio užrašytoji melodija menkai atskleidžia lietuvių charakterį, išvelgia žinomos vokiečių mokyklinės dainos „Alle Vögel sind schon da“ (Visi paukščiai jau čia) įtaką (BDB 2000, 395).

Kita Bezenbergerio Svencelėje užrašyta vestuvinė daina „Aukšti kalnai, lygios lankos“ (BDB 254) yra populiarūs visoje Mažojoje Lietuvoje. Tačiau melodijų variantai įvairuoja (plg. BDB 254; Bį 51, 85 (Klaipėdos apylinkės) ir BDB 114; LŽ 63, 11; Rs 10 ir kt. (kitos Mažosios Lietuvos vietovės)).

Apibendrinant šią grupę galima pasakyti, kad joje vyrauja pavienės dainų melodijos, gana artimos autorinės kūrybos sekimams. Kai kurių žanrų dainos paprastai nebuvo dainuojamos ar siunčiamos tautosaką Mažojoje Lietuvoje rinkusiems dvasininkams ar giedojimo mokytojams. Bezenbergeris buvo pasaulietis mokslininkas, domėjęs lietuvių kalbos, etnografijos, archeologijos faktais, tikriausiai todėl jo rankraščiuose atsirado įvairesnio turinio folkloro pavyzdžių.

Antrąją dainų melodijų grupę sudaro dainos (61 vnt./37 %), kurių **melodijų variantų užrašyta ir XIX, ir XX amžiais**. Tarp jų yra tokių, kurios buvo plačiai paplitusios po visą Mažąją Lietuvą, dainuotos ir kituose Lietuvos regionuose. Ryškus pavyzdys yra karinė daina „Aš vis vienas žalnieriukas“ (K 42). 1858–1980 m. visoje Mažojoje Lietuvoje yra užrašyta net dešimt tarpusavyje artimų šios dainos melodijų variantų. Tarp variantų yra tam tikrų skirtumų, tačiau muzikiniame folklore jie natūralūs ir net būtini. Gali būti, kad ši daina yra Prūsijos kariuomenėje tarnavusių lietuvių sukurtas ar pritaikytas ir plačiai paplitęs kūrinys. Visus pavyzdžius sieja bendras požymis, kad pirmoji melodijos dalis kiek įvairuoja (tikriausiai, kol dainininkas atsimena pirmąją muzikinę frazę), o antroji visuose variantuose beveik tokia pat.

Klaipėdos apylinkėse šios dainos melodija turi net šešis variantus. Pirmąją šios dainos melodiją 1880 m. Medikiuose užrašė Bezenbergeris (BDB 152b), tačiau pastabose pažymėjo, kad dainą girdėjęs daugelyje viena nuo kitos atitolusių Mažosios Lietuvos vietovių²⁹.

Labai artimų melodijos variantų XX a. padainavo Lacytėnė (LDA 321), Mažeiva (Bį 63). Vieną įdomesnių melodijų padainavo Klingerienė (KKD 2). Per aukštinamą ketvirtą laipsnį sukuriama nukrypimas į dominantės tonaciją.

Jono Skrandžio, kilusio iš Dovylių, esančių pasienyje su Žemaitija, padainuota melodija (KTR 6(2)) yra kiek nutolusi nuo anksčiau aptartųjų ir artimesnė žemaitiškajai melodikai. Tai lemia tonikos trigarsio atraminiai laipsniai, kadencijos be VII vedančiojo laipsnio.

²⁹ Dainą gavo iš Marės Šepat iš Kliošių prie Priekulės, bet ją girdėjo Šilmeižiuose prie Jonaičių, Metrikviečiuose Šilutės apylinkėse, Pesliuose ir Vanaglaukiuose prie Berškarnio Įsruties apskrityje (LF 1882, 22). Bartschas taip pat skirtingose vietovėse, esančiose pietinėje Mažosios Lietuvos dalyje, užrašė dvi melodijas (BDB 152, 152a).

$\text{♩} = 126$

Aš vis vėns zel - ne ru - kes, Aš vis vėns zel - ne - ru - kes,
Vis sve - ti - moj ša - le(lėj), Ne - pa - pras - toj vie - tel(ėj).

4 pav. Aš vis vėns zelnerukes (BDB 152b)

$\text{♩} = 108$

Aš vis vėns zel - nė - ru - kas, vis vėns vėns zel - nė -
ru - kas, vis sve - e - ti mo - oj ša - lel(ėj),
ne - pa - a - pras - to - oj vė - tel(ėj).

VAR.: ① 3

5 pav. Aš vis vėns zelnėrukas (Bj 63)

$\text{♩} = 108$

Aš vis vėns ka - rei - vu - kas, aš vis vėns ka - rei - vu - kas,
vis sve - ti - moj ša - lė - lėj, ne - pa - p - ras - toj vė - tel(ėj).

VAR.: ① 2-4, 6 ② 2-4, 6 ③ 2

6 pav. Aš vis vėns kareivukas (KKD 2)



7 pav. Aš vis viens žalnierėlis (KTR 6(2))

Bezenbergerio melodiją lyginant su kitose Mažosios Lietuvos vietose užrašytosiomis, matyti, kad artimiausią melodiją padainavo bitėniškis Martynas Jankus (LŽ 33). Ji taip pat yra didžiosios nonos apimties, susidarančios dėl šio dainininko pamėgto kvartos šuolio V-1, 1-4, 5-8 tiek dainų pradžioje (LŽ 4 5, 8, 8a, 9, 12, 16, 19, 27, 34, 37), tiek motyvų pabaigose (LŽ 24), tiek kadencijose (LŽ 1, 2, 27). Gali būti, kad kvartos intervalas įvairiose melodinės linijos padėtyse yra vienas iš lietuvininkų melodikos skiriamųjų bruožų.



8 pav. Aš vis viens želnierukas (LŽ 33)

Už Mažosios Lietuvos ribų ši daina dainuota tik Suvalkijoje.

Nemaža dalis antrosios grupės melodijų kitur Mažojoje Lietuvoje užrašytų variantų neturi. Pavyzdžiui, vestuvinę dainą „Anksti rytą aš kėliau“ (V 1505) Bezenbergeris užrašė 1880 m. Medikiuose iš vokiečių kilmės merginos, augusios tarp lietuvių (LF 1882, 32). 1960 m. ją dar prisiminė ir labai artima melodija padainavo Klingerienė. LLDK duomenimis, šis tipas negausus, keletas teksto variantų užrašyta Dzūkijoje.

Anks - ti ry - te - lę kė - lau, Ma - mu - že - lę bo - di - nau:
-Kelk, mo - mu - že, kelk, bal - to - ja, Dok man svir - nes ra - tę.

9 pav. Anksti rytelę kėliau (BDB 268)

Anks - ti ry - tą aš kė - liau, ma - mu - že - li ža - di - nau.
-Ke - elk, ma - a - mu - ži, ke - lk bal' - to - ji, dok man svir - nis ra - ak - tą.

10 pav. Anksti rytą aš kėliau (Bj 29)

Antrosios grupės melodijos yra pati geriausia medžiaga melodikai lyginti tiriamajame plote. Dauguma melodijų rodo gana aiškų vietinį melodikos ir repertuaro pobūdį.

Trečiąją dainų melodijų grupę (87 vnt./52 %) sudaro **tik XX a. užrašytos melodijos**. Tai anksčiau minėtų Klingerienės, Lacytienės, Mažeivos, Reizgio repertuaras ir pavienės keletų kitų dainininkų padainuotos dainos. Vienos jų yra fiksuotos ir kitose Mažosios Lietuvos vietose, bet nemaža dainų (19 % nuo 87 vnt.) kitų melodijos variantų neturi (LTR 3426 (53, 74); Bj 8, 13, 18, 22, 28, 32, 35, 36, 43, 44, 47, 50, 59, 73, 78, 79, 86; LDA 302 ir kt.). Tokios dainos pavyzdys gali būti unikali tik Klingerienės padainuota vestuvinė kraičio vežimo daina „Patolei neisu iš Vėveriškių sodėli“ (KKD 25). Joje minimas vietovardis³⁰, kas būdinga lietuvininkų dainoms, ir daugiau lietuvininkų buitinių detalių: kraityje yra ir baltų butelkėlių, ir sidabro *glasėlių* (stiklinaičių). Dainos melodija valsiška, banguota, plačios apimties, nuotaikinga.

³⁰ Klingerienė Marija, Miko dukra (mergautinė pavardė kol kas nežinoma) yra gimusi Vėveriškių kaime, 7 km nuo Klaipėdos. Ištekėjusi gyveno Giruliuose. Vėveriškių kaimo jau nebėra, bet jo pavadinimas įamžintas Marijos padainuotoje dainoje, o vienai naujosios Radailių gyvenvietės (Klaipėdos r.) gatvei suteiktas Vėveriškių pavadinimas.

The image shows a musical score for a Lithuanian folk song. It consists of two staves of music in G major and 3/8 time. The tempo is marked as quarter note = 120. The lyrics are written below the notes. The first staff ends with a repeat sign, and the second staff begins with a repeat sign. There are two 'V' markings above the notes, indicating breath marks or phrasing. The lyrics are: Pa - to - lei nei - su iš Vėv(e) - riš - kių so - dė - lio, pa - kol ne - gau - su sau po šir - dėš bėr - nėl(io).

11 pav. Patolei neisu iš Vėvriškių sodėli (KKD 25)

Lietuvių liaudies dainų kataloge trečiosios grupės dainos dažniausiai priklauso negausiai, nuo pagrindinio tipo versijos nutolusiai grupei, prasidedančiai kitokia fraze (žr. toliau „Aušta aušrelė, šviesi pazarėlė“ (K 345). Keletas dainų žinomos tik šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje (pvz., Bj 73, 78). Neturinčių melodinių variantų dainų unikalumas neretai (bet ne visada) susijęs su vaikų, gamtos, humoristinių dainų žanrais, anonimine arba nustatyta autorine kūryba, vokiškų ar latviškų dainų, plitusių per ugdymo įstaigas, kitų kaimyninių tautybių dainų vertimais ar net makaroniškojo stiliaus adaptacijomis (Bj 61, 62, 87, 88; LTR 3426 (54)).

Tarp tik XX a. užrašytųjų išryškėjo ir grupelė melodijų, kurios, tikriausiai, buvo plačiai dainuojamos. Vienos jų yra stabilios, t. y. tarpusavyje beveik tapачios (pvz., LŽ 91; Bj 19; LDA 55), kitos nestabilios, t. y. tam pačiam tipui priskiriamos dainos, dainuotos skirtingomis melodijomis (pvz., Bj 77, 23; LDA 40). Vienos jų atrodo esančios vietinės, nes kitur Klaipėdos krašte ir Mažojoje Lietuvoje jų neužrašyta arba jos dainuotos kitokiomis melodijomis (plg. meilės dainos „Vai, jojau jojau“ (M 980) Klaipėdos apylinkėse užrašytas versijas „Anyt Anėli“ / „Tarne, tarneli“ (Bj 77, 23; LDA 40) ir kitur Mažojoje Lietuvoje (Rs 9; KTR 5 (1); RD II 89) dainuotus variantus).

Analogiškas pavyzdys yra populiarios karinės dainos „Aušta aušrelė, šviesi pazarėlė“ (K 345) Mažojoje Lietuvoje ir kitur Lietuvoje gyvavusi versija „Stovi žirgelis kieme pabalnotas“. Lacytienės, Klingerienės, Mažeivos padainuoti variantai „Staun ir žirgeliai“ yra stabilūs (LDA 290; Bj 42, 66). Bet tam pačiam karinių dainų tipui priklausanti Rėzos palikimo melodija „Ei, noriu noriu“ (RD II 144) skiriasi nuo klaipėdietiškų melodijų. Tačiau lyginant kitus tiriamuosius melodijų pavyzdžius su tų pačių dainų tipais Rėzos melodijų kolekcijoje, šis melodinis pavyzdys yra artimiausias.

♩ = 96

Sto - ov ir žir - ge - liai vi - si pa - a - bal' - no - ti, l'auž - trie - e - ne - liais
pa - ža - bo - o - o - ti, l'auž - trie - ne - liais pa - ža - bot(i).

VAR.: ① 2 3 4-7 ② 6,7 ③ 4 ④ 2-7 ⑤ 2,3 4,7

12 pav. Stov ir žirgeliai (Bj 66)

Moderato

Ei, no-riu no-riu Žal-nė-ru-kas bū-ti, Žal-nė-ru-ko gra-žus var(das).

13 pav. „Ei, noriu noriu“ (BDB 251/RD II 144)

Visose trijose Klaipėdos apylinkių dainų grupėse yra melodijų, kurių variantų yra Rėzos literatūriniame palikime (8 melodijos: RD I 3, RD II 33, 57, 69, 73, 89, 101, 144), bet tarp jų beveik nėra nieko bendra. Dar labiau išryškėja anksčiau nustatyti šiaurinio ir pietinio lietuvininkų muzikinio dialekto plotų skirtumai (Petrošienė 2007, 115–116).

Išvados

Klaipėdos apylinkėse, arba dabartinio Klaipėdos rajono ribose, užrašyta lietuvininkų dainuojamųjų tautosakos sudaro vertingą ir savitą visos lietuvininkų dainuojamosios tautosakos dalį. Folkloro rinkimo ir publikavimo idėjos XIX a. pradžioje sklido iš Karaliaučiaus universiteto, tačiau periferinę Rytprūsių dalį – Klaipėdos apskritį – šiam darbui pasirengę suinteresuoti asmenys pasiekė šimtmečio pabaigoje. Reikšmingiausias indėlis ankstyvuoju visavertiškos dainuojamosios tautosakos rinkimo ir skelbimo laikotarpiu priklauso Adalbertui Bezenbergeriui.

Antrasis vaisingas Klaipėdos apylinkių muzikinio folkloro užrašymo iš emigrantų JAV ir Lietuvoje likusių lietuvininkų etapas prasidėjo po Antrojo pasaulinio karo. Jungtinėse Amerikos Valstijose atsidūręs Tautosakos archyvo vadovas

dr. Jonas Balys tęsė Lietuvoje pradėtą darbą: pasitelkęs technines priemones, tautosaką užrašinėjo iš emigrantų, tarp kurių buvo ir lietuvininkų. Tuo pat metu Klaipėdos krašte reikšmingai pasikeitė ideologinė aplinka, demografinė padėtis, keitėsi ir folkloro rinkimo metodika bei techninės galimybės. Lietuvos mokslo ir studijų institucijų tautosakininkai iš nedidelio skaičiaus lietuvininkų užrašė paskutinius pačius vertingiausius jų etninės muzikos pavyzdžius.

Formalieji tiriamų melodijų bruožai iš esmės atitinka visos lietuvininkų etninės muzikos bruožus. Klaipėdos apylinkėse užrašytos melodijos taip pat yra monofoninio ir homofoninio stiliaus, bet čia pastarųjų dar daugiau negu pietinėje Mažosios Lietuvos dalyje. Taip pat čia yra daugiau mažorinio pobūdžio melodijų (80 %).

Klaipėdos apylinkių dainų melodijos yra parankiausia medžiaga lyginamajai lietuvininkų etninės muzikos analizei, nes santykinai daug dainų (66 %) variantų XIX–XX a. padainuota tiriamajame plote arba visoje Mažajoje Lietuvoje. Atliktas tyrimas parodė, kad Klaipėdos apylinkių dainų melodika yra savita ir reikšmingai skiriasi nuo pietinėje Mažosios Lietuvos dalyje gyvavusios lietuvininkų muzikinės raiškos.

Literatūra ir šaltiniai

- 8 diena – Gegužės 7 d. istorijoje: gimė mokytojas ir redaktorius Vilius Kučius. *8 diena* [žiūrėta 2022 07 05]. Prieiga internetu: <https://8diena.lt/2021/05/07/geguzes-7-d-istorijoje-gime-mokytojas-ir-redaktorius-vilius-kucius/>
- Bartschas – Živilė Ramoškaitė, Rimantas Sliužinskas. Christian Bartsch. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [žiūrėta 2022 04 10]. Prieiga internetu: <https://www.mle.lt/straipsniai/christian-bartsch>
- BDB 2000 – Christianas Bartschas. *Dainų balsai*. Parengė J. Čiurlionytė, L. Burkšaitienė, V. Daniiliauskienė. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija.
- Bj 1997 – *Bėgau jūružem*. Klaipėdos krašto dainos. Parengė L. Petrošienė, J. Bukantis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Eit mergeli pajūriais 2006 – *Eit mergeli pajūriais*. Anos Mažeivos padainuotos Klaipėdos krašto dainos. Sudarė Lina Petrošienė ir Jonas Bukantis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- ELIP – Jankaičiai (Klaipėda). *Enciklopedija Lietuvai ir pasauliui* (ELIP) [žiūrėta 2022 01 14]. Prieiga internetu: [https://lietuvai.lt/wiki/Jankai%C4%8Diai_\(Klaip%C4%97da\)#Istorija](https://lietuvai.lt/wiki/Jankai%C4%8Diai_(Klaip%C4%97da)#Istorija)
- Gizevijus – Daiva Kšanienė, Vacys Milius, Jurgis Reisgys, Rimantas Sliužinskas, Eduardas Karolis Samuelis Gisevius. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [žiūrėta 2022 04 10]. Prieiga internetu: <https://www.mle.lt/straipsniai/eduardas-karolis-samuelis-gisevius>
- Gizevijus 1970 – Eduardas Gizevijus. Prūsų lietuvininkų liaudies gyvenimo scenos (p. 11–185). In *Lietuvininkai. Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*. Parengė Vacys Milius. Vilnius: Vaga.
- Yčas 1924 – Jonas Yčas. Bezenberger'is ir Lietuvių tauta (p. 57–59). In *Tauta ir žodis*. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys. Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, kn. 2. Kaunas.
- KKD 2017 – *Klaipėdos krašto dainos ir muzika*. 1935–2000 metų įrašai. Sudarė: Austė Nakienė, Lina Petrošienė, Gaila Kirdienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- KTR – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (buv. Valstybinės konservatorijos) Tautosakos rinktinės kraštynas.

- Kučius – Albertas Juška. Vilius Kučius. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [žiūrėta 2022 07 05]. Prieiga internetu: <https://www.mle.lt/straipsniai/precentorius>
- KUTR – Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos rankraštynas.
- KUTRF – Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos rankraštyno fonoteka.
- LDA 1958 – *Lietuvių dainos Amerikoje*. Surinko ir suredagavo Jonas Balys. Boston.
- LDA II 1977 – *Lietuvių dainos Amerikoje*. Antrasis rinkinys. *Lyrinės meilės, papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos*. Surinko ir suredagavo Jonas Balys. Silver Spring, Md.
- Lėbartų dvaras – Lėbartų dvaras. Lankytina vieta. *Sodybų gidas* [žiūrėta 2022 04 15]. Prieiga internetu: <https://sodybugidas.lt/tai/lebartu-dvaras/>
- LF 1882 – *Litauische Forschungen*. Beiträge zur Kenntniss der Sprache und des Volkstumes der Litauer von Adalbert Bezzenberger. Göttingen.
- Lietuvininkai 1970 – *Lietuvininkai (Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje)*. Parengė Vacys Milius. Vilnius: Vaga.
- LLD II 1983 – Vestuvinės dainos. Piršlybų dainos. *Lietuvių liaudies dainynas II*. Vilnius: Vaga.
- LLDK 1972–1982 – *Lietuvių liaudies dainų katalogas*. Vilnius: Vaga.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTRF – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka.
- LŽ 1995 – *Lietuvininkų žodis*. Parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius. Kaunas: Litterae Universitatis.
- Petrošienė 2000 – Lina Petrošienė. XX a. Klaipėdos krašto liaudies dainų ypatumai (p. 88–93). In *Vakarų baltų kalbos ir kultūros relikvai III*. Klaipėda.
- Petrošienė 2001 – Lina Petrošienė. Klaipėdos krašto XX a. antrosios pusės liaudies dainų pateikėjai ir kai kurios jų dainų melodijų ypatybės. *Tiltai*. Priedas 7: *Vakarų Lietuvos muzika I*, 28–35.
- Petrošienė 2007 – Lina Petrošienė. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Petrošienė 2011 – Lina Petrošienė. Tautosakos rinkimo ištakos Šilutės apylinkėse: objekto ir konteksto sąveika. *Logos*, 69, 163–183.
- Petrošienė 2012 – Lina Petrošienė. XX a. Šilutės apylinkių lietuvininkų dainos: objekto ir konteksto sąveika. *Lituanistica*, 58, 4 (90), 342–356.
- Precentorius – Albertas Juška. Precentorius. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [žiūrėta 2022 07 05]. Prieiga internetu: <https://www.mle.lt/straipsniai/precentorius>
- Pėteraitis 1997 – Vilius Pėteraitis. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- RD I 1958 – Liudvikas Rėza. *Lietuvių liaudies dainos I*. Parengė J. Jurginis ir B. Kmitas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- RD II 1964 – Liudvikas Rėza. *Lietuvių liaudies dainos II*. Parengė A. Jovaišas. Vilnius: Vaga.
- Rs 1992 – *Rusnė*. Red. A. Matulevičius ir kt. Vilnius: Mintis.
- Schmalstieg 1974 – William R. Schmalstieg. The Founder of Baltic Philology: Adalbert Bezzenberger. *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 20 (2). Editors of this issue: Thomas Remeikis [žiūrėta 2022 04 15]. Prieiga internetu: https://www.lituanus.org/1974/74_2_03.htm
- Selle 1955 – Goetz von Selle. „Bezzenberger, Adalbert“. In *Neue Deutsche Biographie* 2, S. 213 [Online-Version] [žiūrėta 2022 04 15]. Prieiga internetu: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116161078.html>
- Sliužinskas 2011 – Rimantas Sliužinskas. Eduardo Gizevijaus ir Gustavo Gizevijaus gyvenimas ir veikla. *Gimtasai kraštas*, 4, 21–28.
- Šešplaukis 1960 – Alfonsas Šešplaukis. J. G. Kreutzfeldo lietuvių tautos ir dainų charakteristika. *Aidai*, 7, 284–287.

- TD III 1937 – *Tautosakos darbai III: Iš Mažosios Lietuvos tautosakos*. Spaudai paruošė Dr. J. Balys. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys.
- TD V 1938 – *Tautosakos darbai V: Lietuvių liaudies melodijos*. Sudarė ir parengė Jadvyga Čiurlionytė. Kaunas.
- TD VII 1940 – *Tautosakos darbai VII: Klaipėdiškių lietuvių tautosaka*. Red. J. Balys. Kaunas: Lituaniistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvo leidinys.

Lina Petrošienė

LIETUVININKAI FOLK SONGS IN THE KLAIPĖDA DISTRICT IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Summary

The article aims to investigate the musical features of sung folklore in the northern part of the Klaipėda district between 1846 and 1994, and to reveal its uniqueness in the sung folklore of Lithuania Minor. The object of the research is 166 Lietuvininkai songs and their melodies from the area. They make up 24% of the 690 melodies from Lithuania Minor that are attributed to ethnic Lietuvininkai music. The aims of the study are: 1) to discuss the periods of the gathering of song melodies and the personalities and institutions related to the object of the study; and 2) to analyse features of the song melodies and compare them with the results of previous summarised studies of ethnic Lietuvininkai music.

The author's previous studies have shown that the gathering, dissemination, vitality and prestige of the folklore of Lithuania Minor are closely related to cultural and educational centres, the personalities who worked there, historical events, geopolitical shifts, etc (Petrošienė 2011, 164). Two periods of complete (text and melody) song gathering have been identified in the study area: 1846 to 1887, and 1949 to 1994. These periods are separated by 62 years, including the interwar period when Lithuania Minor was the focus of special attention from Lithuanian folklorists. However, no melodies were gathered in the Klaipėda district at that time.

Ideas for collecting and publishing folklore came from the University of Königsberg at the beginning of the 19th century. Still, those who were prepared for this work only reached the Klaipėda district, a peripheral part of East Prussia, at the end of the century. The most significant contribution to the early period of the fully fledged collection and publication of Lietuvininkai sung folklore belongs to Adalbert Bezenberger.

The second fruitful phase of gathering musical folklore in the Klaipėda district began after the Second World War. Dr Jonas Balys, who emigrated to the

United States, continued the work of collecting folklore that had been started in Lithuania. He used technical means to record folklore from emigrés, including Lietuvininkai. At the same time, the ideological environment and the demographic situation in the Klaipėda region changed significantly, as did the methodology and technical possibilities of folklore collection. Folklore researchers from Lithuanian research and study institutions recorded the last and most valuable examples of ethnic music from a small number of Lietuvininkai.

The formal features of the melodies studied are consistent with the characteristics of all ethnic Lietuvininkai music. The tunes gathered in the Klaipėda district are in both monophonic and homophonic styles, but the latter are even more numerous there than in the southern part of Lithuania Minor. There are also more melodies of a major character (80%).

Song melodies from the Klaipėda district are the most suitable material for a comparative analysis of the ethnic music of Lithuania Minor, as quite a lot of songs (66%) have 19th and 20th-century versions sung in the study area or all across Lithuania Minor. The songs are grouped according to the period during which the material was gathered. Three groups of songs emerge: 1) melodies gathered only in the 19th century (11%); 2) versions of melodies gathered in both the 19th and 20th century (37%); and 3) melodies recorded only in the 20th century (52%). Analysing the groups mentioned above allows us to assess the melodic's qualitative and quantitative parameters, variation, stability and uniqueness.

The first group is dominated by melodies with no variants, quite close to professional music compositions. Some songs belong to genres whose songs were not often sung, or were sent to the clergy or singing teachers who collected folklore in Lithuania Minor. Bezenberger was a secular scholar interested in the Lithuanian language, ethnography and archaeology, which is probably why his manuscripts contain a wider variety of folklore content.

The melodies in the second group are the most rewarding material for melodic comparison in the study area. Most melodies show a stable, relatively long-lasting local melodic and repertory character.

The third group of melodies is the most numerous and the most varied. It also contains a large number of songs with no variants. These are often (but not always) songs related to children, nature or humour, anonymous or identifiable original works, translations of German or Latvian songs that spread through educational establishments, neighbours of other nationalities, etc. A group of melodies emerged that were probably widely sung. Some of them are stable, i.e. almost identical to each other. Others are unstable, i.e. songs of the same type were sung to different tunes.

In the catalogue of Lithuanian folk songs, the songs of all the research groups usually belong to a small group that is far from the main version of the type. All three groups of songs from the Klaipėda district contain melodies, versions of which are found in Liudvikas Reza's literary legacy (eight pieces), but they have almost nothing in common.

The study has shown that the melodies of songs from the Klaipėda district are distinct, and significantly different to the musical expression of the Lietuvininkai who lived in the south of Lithuania Minor.